

cumhuriyet ilahiyat dergisi 20, sy. 1 (Haziran 2016): 409-428

cumhuriyet theology journal 20, no. 1 (June 2016): 409-428

✿ Hakemli Araştırma Makalesi / Peer-reviewed Research Article ✿

Kadı Burhaneddin'in Düşünce Dünyasında Tasavvuf

Sufism in Qādī Burhaneddin's World of Thought

Kadir Özköse*

ÖZ

Fırtınalı bir yaşam sonucu elli dört yaşındayken 1358 yılında vefat eden Kadı Burhaneddin, savaştan savaşa koşmuş ve Anadolu beyleri arasında en faal isim olarak temayüz etmiştir. Bu özelliği nedeniyle kendisine "fetih babası" denilmiştir. Kadı Burhaneddin âlim, âdil, vakar sahibi, keskin zekâlı, yorgunluk ve sıkıntı nedir bilmeyen, bildiği doğruları söylemekten çekinmeyen bir tabiata sahiptir. Zevk ve sefaya düşkün olduğundan, şarap ve saz toplantılarından hoşlandığından bahsedilse de o, daha çok iyi kalpliliği, hoş meşrebi, bağışlayıcılığı, iyilikseverliği, neşeli tabiatı ve ulema-

ABSTRACT

Qādī Burhaneddin, who died in 1358 at the age of 54 after living a stormy life, came out of many wars and distinguished as the most active name among Anatolian seigniors. He was called 'the father of conquest' because of this striking feature. Qādī Burhaneddin is a sharp-witted and fair scholar with dignity, tireless and never afraid to say the truth. Although he is said to be debauched and wassailers, he is mostly known for his kind-heartedness, cheerful nature, pleasant disposition, magnanimity, benevolence and intimacy with the clergy. He became prominent in his struggle for

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Professor, Cumhuriyet University, Faculty of Divinity, Department of Sufism. Sivas/Turkey (kadirozko60@hotmail.com).

♦ *cumhuriyet ilahiyat dergisi*'sinde yayımlanan makaleler, en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal içermediği özel bir yazılım kullanılarak kontrol edilir.

♦ *cumhuriyet theology journal* uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

ya yakınlığı ile tanınmaktadır. Hak uğruna verdiği mücadele ile temayüz etmiş, bu uğurda tehlikeleri göze almış, Allah yolunda sürekli infakta bulunmuştur. Ulemaya karşı oldukça yakın bir tavır sergilemiş ve onlarla sohbetten büyük bir zevk duymuştur. Haftada üç gün onlarla sohbetler düzenlemiş, yanına gelen âlimlere saygıda kusur etmemiş, halkına karşı adaletli ve şefkatli yönetim sergilemiştir. Kendisi ilmiye sınıfına mensup güçlü bir şahsiyettir. Kadılık vazifesinde bulunmuştur. O fikhî donanımı kadar tasavvufî neşvesiyle de tanınmaktadır. Şiirlerindeki sembolik ifadeleri incelediğimizde onun rindmeşrep gibi gözüken pek çok beyitlerinin tasavvufî anlam derinliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Kendisi bir sūfî olmamakla birlikte Kadı'nın sūfîlere yakın ve tasavvufa yatkın bir isim olduğunu görmekteyiz.

ANAHTAR KELİMELER: Kadı Burhaneddin; Tasavvuf; Aşk; Zühhd; Fakr.

the sake of Allah, took the plunge in this cause and gave away constantly in the service of God. Has adopted quite a close manner towards clergy and found great pleasure in conversing with them. He organized discussions with them three days a week, did not defect in respect of scholars visiting him and displayed just and compassionate relation with his community. Serving as a Qādī, he was a powerful figure belonging to the branch of ulema, and known for his mystical temper as well as jurisprudential mastery. When we examine his symbolic expression in poetry, we can see the depth of mystical meaning in many couplets that seem to be unsophisticated. Even not being a Sufi himself, Qādī Burhaneddin is prone to mysticism and closely affiliated with Sufis.

KEYWORDS: Qādī Burhanuddin; Mysticism; Love; Asceticism; Destitution.

SUMMARY

Qādī Burhanuddin saw mysticism as a relaxing element for the spirit and had to conceal himself due to his profession. Qādī Burhanuddin's poems have an intimate and lively discourse which depicts the transience of the world, how lovers in God consider two worlds and the unity of beloved and lover, all simply reminding us that he was under the influence of Iranian Sufis.

The frequent use of elements of beauty such as 'hair, eyebrows, eyes, lips, waist, cupbearer and glass of wine' reflects metaphorical meaning of words wrapped in the mystical sense. Sufism issues he dealt with are intertwined with the poet's imaginary lover and love of humanity. In his poetry, the length symbolizes qualification of worship, the con-

cept of gracious reflects beauty and perfection, hair expresses multiplicity of worlds, curl means anything that detains lover of God in his path, lip represents being lost in God's love, the concept cupbearer symbolizes the guide, wine expresses divine love, glass stands for the heart of lover, Ka'be means reunion, to become soil suggests humility, basil symbolizes cleaning the heart with austerity, lover expresses the passion for the Beauty and Glory of God, beloved means God, melody shows divine trance, vein means God's attributes, eye tells the process of perfection, cheek expresses divine manifestation God's light, beauty spot reflects the unseen world, chin symbolizes the difficulty of getting the secrets resulted during observation, waist reflects the subtleties of secrets and zephyr expresses enlightenment .

According to Qādī Burhanuddin, enlightened people experience unity in multiplicity and cannot differentiate between day and night because they have a variable nature. Being enlightened requires being dust-choked in the way of God's love. He likens love to the prophet Solomon, mind to Solomon's vizier Asaph and argues that saints follow love rather than mind as a guide in getting guidance and intellectual knowledge.

By his recommendation 'Never be fooled into the worldly happiness', Qādī Burhanuddin claims that the world is an unfaithful friend since it converts peace and comfort into suffering and regret very soon. He likens worldly happiness to dreams which are interpreted with contrary expressions. Therefore, it is necessary to see the worldly pleasures as sorrows. The poet affirms that the entire world is worth of smell and everything in it points to 'one God' in reality.

The poet introduces himself as a nightingale for his beloved and a rose for his friends as well as seeing himself junk and worthless before his beloved to whom he pays his only compliment as a poor dervish needy and bizarre. He mentions about how he gave help for mighty rulers in need and distress bravely because he was expected to distribute the enemy's power and strength though he became a dervish later on.

According to Qādī Burhanuddin, the presence of the existence is relative and nothing more than a shadow. Hundreds of thousands of mistakes come out of human's perception of the reality. People should melt their existence within nothing so that his imaginary presence can

exist in both worlds. Knowledge has many gradations, so people should know the essence of their existence. Love is the ultimate fire that heats the heart.

Qādī Burhanuddin made sincere prayer to God, stating the sadness of the multitude of sins, but never felt desperate of God's mercy and always paid his compliment to Allah. He declares that God is the only Creator and accepts him with his good and bad deeds. He expresses a complete surrender to the fate determined by Allah. For him, no one can breathe unless God manifests his Will. Filled with divine love and honored with life and spiritual joy, souls become miserable when they obey their self-desires which cause forgetting the God and becoming distant from their own reality. The way of finding the truth is to save the soul from the hands of ego. The universe is filled with God's beauty, but we are unaware of this beauty

1. KADI BURHANEDDİN'İN HAYATI

Kadı Burhaneddin kılıcı kadar kalemini de ustalıkla kullanan devlet adamlarımızdan biridir. Asıl adı Burhâneddin Ahmed olan Kadı Burhâneddin 1345 yılında Kayseri'de doğdu. Oğuzların Salur kabilesinden olan bir aileye mensup olup babası ve dedeleri kadılık yapmış kimselerdir. Ataları, Harezm'den kalkıp önce Kastamonu'ya yerleşmişler, daha sonra ise Kayseri'ye gelmişlerdir. Babası Şemseddin Mehmet'tir. Küçük yaşta annesini kaybeden Kadı Burhaneddin ilk tahsilini daha dört yaşında iken babasından almış ve bu dönemde Arapça ve Farsçayı da öğrenmiştir.¹

Kayseri'de çıkan bir karışıklık nedeniyle babası ile birlikte Şam'a giderek 4 ay burada kalmış, karışıklıklar sona erdiğinde tekrar Kayseri'ye dönmüştür. 1358'de 14 yaşında iken babası ile birlikte Mısır'a giderek orada tahsilini tamamlar ve özellikle fıkıhta derinleşir. Daha sonra Şam'da Kutbeddin Râzi'den hem dînî hem tabîî hem de riyâzî ilimleri

---

¹ Alim Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi* (İstanbul: Saivaslılar Vakfı, 2003), 71.

cumhuriyet ilahiyat dergisi 20, sy. 1 (Haziran 2016): 409-428.

tahsil eder. Hacca giden Kadı Burhaneddin dönüşte Halep'e gelerek bir yıl da burada kalır.²

Babasının ölümü üzerine, 1365 yılında Eretnaoğlu Mehmet tarafından Kayseri'ye kadı tayin edilir. Bu görevindeyken adaletle hareket etmesi ve kimseyi kayırmaması isminin yayılmasına ve halkın sevgisini kazanmasına neden olur. Mehmet Bey'in ölümünden sonra Beyliğin başına geçen oğlu Ali Beyin zevk ve eğlenceye düşkün olması, memleket idaresinde gevşeklik göstermesi, ayaklanmaların çıkmasına ve iktisadi durumun bozulmasına neden olur. Bu durumu fırsat bilen Karamanoğlu Alaaddin Bey Konya ve Niğde'yi almış, Moğollar ise Sivas'ı kuşatmıştır. Ali Bey'i, hamamda sefa yaparken Alaaddin Bey'in eline esir düşmekten kurtarması Kadı Burhaneddin'in siyasi hayatın içine girmesinin ilk adımını oluşturur. Kayseri'den Karamanoğlu askerlerini sürmesi ise askeri kabiliyetini ortaya çıkarır ve ününe ün katar.³

1378 yılında vezirlik görevine getirilen ve 3 yıl kadar vezirlik yapan Kadı Burhaneddin, içte ve dışta askeri başarılar kazandığı gibi, iktisadi durumu da düzeltir. 1381 yılında Eratna Beyinin taundan ölmesi üzerine devletin ileri gelenleri tarafından Sivas naipliğine getirilir. Bir yıl kadar naiplik görevinde bulunduktan sonra 1381'de Sivas'ta sultanlığını ilan ederek kendi adıyla anılan bir devlet kurar. Adına hutbe okutur ve para bastırır. Saltanat yılları sürekli mücadelelerle geçmiş ve çok karışık ve çetin geçen sultanlığı sırasında dağılan Eratna Beyliğini kendi hâkimiyeti altında tutmak için etrafındaki beyliklerle mücadele etmiştir. Timur tehlikesi karşısında Memlûklular ve diğer beyliklerle işbirliği kurma yolunu tercih eder. 1394'te Timur bir elçi göndererek Kadı Burhaneddin'in müttefiklerinden ayrılmasını ister fakat Kadı bu teklifi reddeder.⁴

Siyasi hadiseler Osmanlılarla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. I. Murat döneminde Osmanlılarla iyi geçinme yolunu tercih etmiş, Osmanlı ordusu Sırlarla savaşırken, bu durumdan yararlanarak Osmanlı ülkesine saldırması için kendini tahrik edenlere karşı, bu tip hareketle-

² Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 71.

³ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 71.

⁴ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 71.

rin İslam'ı zayıflatmaktan başka bir şeye yaramayacağını bildirerek reddetmiştir. Yıldırım Beyazıt döneminde ise durum değişmiş, 1391 yılında Amasya emirinin Osmanlılarla anlaşarak Amasya'nın güçlü kalelerinden biri olan Simalu'yu da onlara terk edeceğini öğrenmesi üzerine Osmanlıların kendi sınırlarına yaklaşmasını istemediğinden Simalu kalesini ele geçirir. 1392 yılında Yıldırım Beyazıt'la Çorumlu sahrasında karşı karşıya gelen Kadı Burhaneddin, yapılan savaşta Osmanlı ordusunu bozguna uğratar. ⁵

Akkoyunlu boy beylerinden Karayülük Osman Beyle yaptığı savaşta yenilen Kadı Burhaneddin, 1398'de Sivas'ta idam edilir. Mezarı Sivas merkezde Kadı Burhanettin İlköğretim Okulu'nun bahçesinde. ⁶

Yirmi bir yaşında kadı, otuz dört yaşında vezir, otuz yedi yaşında naib ve hükümdar olan ve on yedi yıl hükümdarlık süren Kadı Burhaneddin öldüğünde elli dört yaşındadır. Hayatı sürekli mücadelelerle geçen bu devlet adamı, Anadolu beylerinin en faallerindedir. Bu yüzden bazı müellifler tarafından kendisine "Ebu'l-feth" lakabı verilmiştir. ⁷

İksîrû's-Sâdât fî Esrârî'l-İbâdât ve Tercîhü't-Tavzih isimli fıkha dair iki eseri ile kasîde, gazel ve tuyuğlardan meydana gelen bir *Divanı* vardır. Bu Divan 608 sayfa olup içerisinde 1313 gazel, 3 beyit, 20 rübai ve 116 tuyuğ bulunmaktadır. Divanı 1943 yılında TDK tarafından yayımlanmıştır. ⁸

Gazellerinde adını veya mahlasını kullanmamıştır. Sade dille yazdığı ve Türk halk şiirlerinde görülen cinaslı kafiyelelere fazlaca yer verdiği tuyuğları değer taşıyan Kadı Burhâneddin, kudretli bir şâir olmakla beraber, devrinde daha çok ilmî ve siyâsî bir tesir bırakmış; bir şâir olarak değil, bir devlet ve siyâset adamı, fıkıh ve fıkıh usulü konularında Arapça eserleri bulunan bir ilim adamı, bir kadı hüviyetiyle şöhret kazanmıştır. ⁹

⁵ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 72.

⁶ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 72.

⁷ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 72.

⁸ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 73.

⁹ Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, 73.

Bir sûfi olmamakla birlikte tasavvuf kültürü atmosferinde yetişen bir isim olarak Kadı Burhaneddin, Divan'ında irfânî derinliğe sahip bir şahsiyet olarak gözükmektedir. Sembolik anlatımı dikkatle incelendiğinde mecâzî aşk olarak yorumlanan pek çok şiirinin hakiki aşkın terennümü olduğu anlaşılacaktır. Rindmeşrep yaşamı önemsemesi, mücadele ile dolu bir yaşamı önemsemesi, dünyevî kaygıları aşması, ilahi aşkı şiar edinmesi Kadı Burhaneddin'in tasavvufî neşveden istifade ettiğini göstermektedir. Dünyevî aşkın ötesinde manevî aşkı çağrıştıran şiirlerinde beslendiği ana kaynağın Anadolu tasavvuf çevresi olduğu görülmektedir. Zaten kendisi sûfi çevrelerden hiç de uzak bir şahsiyet değildir. Örneğin, Kadı Burhaneddin Şam'da Şeyh Kutlu Şîr isimli bir sûfi ile tanışır. Şeyh Kutlu Şîr Ertanaoğlu Mehmed Bey'in ölümünden sonra Kayseri'ye gelip yerleşir. Kadı Burhaneddin Şeyh Kutlu'ya memleketin durumundan bahsedip işleri kimin düzeltereğini sorar. Şeyh Kutlu, "... Bu işler senin vasıtanla düzelecek..." diye cevap verir. Kadı Burhaneddin ile gerçekleştirdiği sohbetler esnasında Şeyh Kutlu kendisine "Melik" diye hitap eder. Kadı Burhaneddin kendi hakimiyetini sağlamak için Şeyh Kutlu örneğindeki dervişlerden istifade etmiştir. Derviş zümrelerin propagandasıyla halk üzerinde güçlü tesirler meydana getirmeye çalışmıştır.

Diğer yandan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Kadı Burhaneddin'in itibar ettiği, saygı duyduğu ve eserlerinden tefe'ulde bulunduğu sûfilerden biridir. Kadı Burhaneddin Niksar'ı salimen teslim aldıktan sonra gerçekleştireceği diğer seferler için yakınlarından Mevlânâ'nın şiirlerini getirmesini ister. Gerçekleşecek seferin niyetine açtığı sayfada gözüne çarpan şiir şu olur: "O padişah ne yaparsa güzel yapar. Çünkü incir ağacı hep tatlı meyve verir." Maksudunun hayrına yorduğu bu şiirden istifade ile Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'yi hayırla yâd edip hayır hasenatta bulunur.

Alaaddin Şeyh Yar Ali ile sık sık sohbetlerde bulunan Kadı Burhaneddin, değerli iki halıyı da kıymet verdiği isimlerden meşhur mutasavvıf Sadreddîn-i Konevî'nin türbesine gönderir. Konevî dervişleri de kendileri tarafından istinsah edilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsi'l-Hikem* isimli eserini hediye olarak takdim ederler. *Füsûsi'l-Hikem*'i edindikten sonra incelemeye tabi tutar, zevk alır ve iştiyakla okur. İlahi gerçekleri anlatan ve tevhidin sırlarını açıklayan *Füsûs*'tan çok istifade ettiğini söyler. Sonunda ilahi sıralara ait perdelerin gözünün önünden sıy-

rıldığını görür. Hem zahir hem de batın gözü ilahi irfan nuruyla aydınlanmaya başlar. Daha sonra kendisini cezbeden tasavvuf ilmine dair başka kitaplar okumayı sürdürür.

Sadî-i Şirâzî, Gazneli Senâî (ö. 545/1150), Hâfız, Kemâl-i Isfehânî (ö. 635/1237) ve Evhâdüddin Muhammed b. Muhammed Enverî (ö. 583/1187)'nin etkisinde kalan Kadı Burhaneddin, bazı erenlerin manevî desteğini istediğini, ancak beklediği sonucu alamadığını belirtmektedir. Eteğinden tuttuğum velilerin yardım etmesi gerekirdi, diyerek rahatsızlığını dile getirmektedir.

Tüm bu örnekler bize Kadı Burhaneddin'in sûfi muhitlerle içiçe olduğunu, Anadolu tasavvuf önderlerinden istifade ettiğini göstermektedir. Özellikle *Kitâbu İksîri's-saâdât fi esrâri'l-ibâdât* isimli eseri onun ibadetlerin tasavvufî yorumunu ortaya koyarken İbnü'l-Arabî'nin *Fütuhât*'ın da çok etkilendiğini göstermektedir.

2. KADI BURHANEDDİN'İN DİVANI'NDAKİ TASAVVUFİ YAKLAŞIMLAR

Öncelikle belirtmemiz gereken temel husus, Kadı Burhaneddin'in sûfi bir şair olmadığıdır. Sûfi şair olmamakla birlikte o, tasavvufî konuları işlemekten de geri durmamıştır. O, tasavvufu ruhunun dinlendirici bir unsuru olarak görmüş ve mesleği gereği kendini gizlemek zorunda kalmıştır. Temkinli tavrından dolayı tasavvufî mana kazanmış olan kelimelerin arkasına gizlenmiştir.¹⁰

Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde samimi ve canlı bir söylem vardır. Şiirlerinde dünyanın faniliğini, aşk erleri nazarında iki cihanın bir kâse hükmünde olduğunu, maşuk ve âşığın vahdetini terennüm etmek suretiyle İran mutasavvıflarının tesiri altında kaldığını görmekteyiz.¹¹ Tasavvufa ve aşka dair şiirler yazmakla birlikte yığıtçe edaya sahip şiirlerinin de olması Kadı Burhaneddin'i çağdaşlarından ayırmaktadır.¹²

¹⁰ Ali Alpaslan, "Giriş", *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1977, xxxix.

¹¹ Alpaslan, "Giriş", *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, xxxix.

¹² Alpaslan, "Giriş", *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, xxx.

Kadı Burhaneddin Divanındaki tasavvufî neşveyi kullandığı tasavvuf istilahları ile anlaşılır kılmaktadır. Şiirlerinde sık sık kullandığı sevgilinin güzellik unsurlarından “saç, kaş, göz, dudak, bel, sâkî, kadeh ve şarap” gibi kelimelerin remzî ve mecazî manaları irfan ehli nazarında tasavvufî anlam örgüsüne bürünmektedir. Ele aldığı tasavvufî konular, şairin muhayyel sevgilisi ve insan sevgisi ile iç içe durumdadır. Onun bu tip şiirlerdeki mananın beşerî mi tasavvufî mi olduğunu anlamakta çoğu zaman zorluk çekilmektedir.¹³ Onun şiirlerinde kullandığı bazı kavram ve remizlerin tasavvufî düşüncedeki mecazî anlam boyutunu şu şekilde sıralayabiliriz:

Boy	: Kulluğa liyakat
Hüsn	: Cemâl ve kemâl
Saç	: Kesret
Büklüm	: Hak aşığını yolundan alıkoyan şey, sır
Dudak	: Fenâ fillah, söz, rûhânî lezzet
Sâkî	: Mürşid, yol gösteren
Mey/bade/şarap	: İlahî aşk
Câm/kadeh	: Âşığın kalbi
Ka'be	: Vuslat, yani kavuşma makamı
Hâk yani toprak olmak	: Fenâ fillah mertebesine ermek/tevazu sahibi olmak
Reyhân	: Gönlü riyâzet yolu ile temiz hale getirmek
Âşık	: Hakk'ın cemâl ve celâline tutkun
Mâşûk	: Allah
Hüsn	: Kemâl ve cemâl
Şive	: İlahi cezbe
Gisû/mûy/ebrû	: Hakkın zâtının sıfatı
Çeşm/Çem-i Hammâr	: Kemâle ait hâllerin meydana gelişi
Yanak	: İlahi tecelli nurunun meydana gelişi
Hâl-i siyah/ben	: Gayb âlemi, bilinmeyen âlem
Zenahdân/çene çukuru	: Müşahede esnasında hasıl olan sırların müşkilâtı
Miyân/ bel	: Sırların incelikleri
Nesîm/hafif rüzgâr	: Feyz. ¹⁴

¹³ Alpaslan, “Giriş”, *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, xxxvii.

¹⁴ Âgâh Sırrı Levend, *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984), 45-49; Alpaslan, “Giriş”, *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, s. xxxix.

2.1. İrfânî Bilgi ve Gönül

Kadı Burhaneddin'e göre ârif; sevgilisi uğruna kendisini kaybeden, kendinden geçen, başka hiçbir şeye iltifat etmeyen kişidir. Ârif olan kendisini aşk pazarında satılığa çıkarmaz. Ârif kendisini sevgilinin aşkına feda eylediği, varlığını yitirdiği için benlik gösterisinde bulunamaz, gösteriş yapamaz ve kendine paye veremez. Ârif mahviyet/hıçlık bilincine sahiptir. Ârifler vahdette kesreti, kesrette vahdeti yaşayanlardır. Telvin ehli ve değişken tabiatlı oldukları için ariflerin gecesini gündüzünü seçmesi beklenemez. Ârif olmak sevgilinin yolunda yüzünü toprak etmektir.¹⁵

Aşkî Süleyman peygambere; aklı da Süleyman (a.s.)'ın veziri Âsaf'a benzeten şairimiz, velinin aklı değil aşkı rehber tuttuğundan bahsetmekte ve irfânî bilgiyi de aşkı da aklın ötesinde rehber olarak görmektedir.¹⁶

Kadı Burhaneddin,
 “Gönülüm goncasında bunca sır var
 Ki keşf itmez anı illâ ki Hallâc.”¹⁷

beyti ile gönlünü goncaya benzetir. Zira kapalı konumda olan goncanın içindeki yaprakçıkları göstermediği gibi gönül de içindeki esrarı başkasına sezdirmez. Gönlün esrarını ancak Hallâc-ı Mansûr gibi güçlü bir sûfi keşfedebilir. Kâinatın sırrını idrak eden, eşyanın künhüne vakıf olan, âyân-ı sâbiteden haberdar olan Hallâc-ı Mansûr “Ene'l-Hak” sırrı ile keşfe mazhar olmuştur. Sır, keşf ve Hallâc üçlemesi ile Hallâc kalb sırrının ancak mûkaşefe ilmi ile çözülebileceğini haber vermektedir.

Kadı Burhaneddin gazelindeki
 “Cânım u aklum u gönül zülfün içinde yitdiler
 Teşviş eger olmaz ise tarayım andan öleyim.”¹⁸

¹⁵ Kadı Burhaneddin, *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, haz. Ali Alpaslan (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1977), 24.

¹⁶ Süleyman'dur gönül tahtında ışık
 Velî kılmaz nazar akl Âsafına. Bkz.: *Divandan Seçmeler*, 24.

¹⁷ Kadı Burhaneddin, *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*, 7.

¹⁸ Bk. Kadı Burhaneddin, *Divan'dan Seçmeler*, 136.

beyti ile insan varlığının maddî ve manevî tüm cephelerini can, akıl ve gönül üçlüsü ile özetlemektedir. Can maddi hayat, akıl maddî hayatın idraki, gönül ise tamamen manevî hayatın idrakinden ibarettir. Kesret âleminin içinde bu üç unsurun kaybolup gittiğini, kıymetlerinin anlamadığını, nizam ve gayesini yitirdiğini söylemektedir. Can, akıl ve gönlün anlamını yitirdiği kesret âlemini sevgilinin zülfü ile ifade etmektedir. Şair bu beyitte mecâzî güzelin vasıflarını dillendirerek aslında benimsediği sentetik güzele seslenmektedir. Bu güzel hislerin değil idrakin algılayabileceği bir mükemmelliğe sahiptir. Onun ifadesiyle insan can ve akıl boyutu, yani maddî yönü ile de bu hakikati bulma yolculuğuna çıkmak zorundadır. Can, akıl ve gönül birbirinin alternatifi değildir. Bilakis her birisinin ayrı ayrı vazifeleri bulunmaktadır. Beytin ikinci mısraında şair, “Ey sevgili, eğer gücenmezsen o perişan zülfü tarayayım öyle öleyim” demektedir. Perişan zülfü taramak, onu düzeltmek, düğümlerini çözmek, bir düzene koymaktır. Zülüften murat kesret âlemi olduğuna göre, zülfü taramaktan maksat da âlemin düzene sokulması, dünya hayatını imar etmek, can, akıl ve gönlün vazifelerini yapmasını sağlamaktır. Muhayyel sevgilisine seslenerek, gücenmezsen üzerimdeki vazifeleri yerine getirmeden ölmeyeyim diye seslenmektedir.¹⁹

2.2. Zühd ve Fakr Geleneği

Kadı Burhaneddin'e göre bu dünyanın vefası yoktur. Diğer yandan derdi olmayanın safâsı da bulunmaz. Hakk'a yakarıştaki bulunan şair sahip olduğu gönül derdine bir çare ve bir ilaç var mı diye sormaktadır.²⁰ Aşk ile maddî varlıktan sıyrılıp ilahi vuslatı talep eden bâkîdir ancak bu yolda fânî olmayanın bekâsından bahsedilemez.²¹

Konak misali olan dünyada inleyip ağlasam ne çıkar, divane bülbül bile burada şarkı söylemektedir, diyen şair dünyanın geçiciliğine, dünya çilesinin önemsizliğine, dünya derdinin hiçliğine hatırlatmaktadır.²² “As-

¹⁹ Ali Nihad Tarlan, “Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf IV”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XI (1961), 23-24.

²⁰ Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 46.

²¹ “Bâkî durur fenâ dileyen işkile velî
Kim fânî olmaz ise bu yolda bekâsı yoh”. Bk. *Divandan Seçmeler*, 38.

²² “Bir perde-serâda n'ola ger inileyem ben?”

la dünya mutluluğuna kanmayın” tavsiyesinde bulunan şairimize göre dünyanın vefası yoktur. Zira bir gün gösterdiği teselli ve huzuru öbür gün çevre ve cefaya dönüştürmektedir. Dünya mutlulukları bir rüya mesabesinde. Her rüyanın tabiri de aksine yorumlanmaktadır. Dolayısıyla dünya lezzetini de aksine yormak gerekmektedir.²³ Dünyayı çok sınıdığından bahseden şair, dünyanın kokudan başka bir şey olmadığını, tüm âlemlerdeki gerçeğin ve her şeyin aslının “tek Allah” olduğunu anladığını beyan etmektedir.²⁴

Kendini gönül çelen sevgilinin bülbülü, dostların da gülü olarak tanıtan şairimiz, kendisini sevgilisinin uğrunda hor ve hakir, önemsiz ve değersiz görmektedir. Fakr anlayışına sahip bir derviş edası ile sevgiliden başkasına iltifat etmemekte, sevgili karşısında kendisini muhtaç ve garip olarak telakki etmektedir.²⁵ İhtiyaç ve sıkıntı gününde koç yiğitlere koşup yardım ettiğinden bahseden Kadı Burhaneddin, her ne kadar bey olsam da şimdi artık dervişim, der. Dostlarına imkân tanınmasından, dostlarının huzur bulmasına katkı sağlamasından dolayı kimsenin şaşırmasını, kendisinden beklenenin düşmanın gücünü ve kuvvetini dağıtmak olduğunu söyler.²⁶

Hakk’ın varlığı dışındaki eşyanın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Kadı Burhaneddin’e göre eşyanın varlığı izafidir ve bir gölgeden ibarettir. Kişinin zannını gerçek olarak algılaması yüzbinlerce hatadır. Kişi varlığını yoklukta yok kılmalıdır. Mevhum varlığını yok görmek iki dünyada da kişiye sermaye olur. Bilmek derece derecedir. Bu çerçe-

Ki bülbül-i divâne dahi perde-serâdur”. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 225.

²³ “Zinhâr dünya hoşluğuna inanman ki her nefes

Anı ki gösderür yine tagyîr içindedür”. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 249.

²⁴ “Dünyayı çoh sınıduh bir bûyimiş,

Kamu âlem varlığı bir hûyimiş.

Kaplan, aslan ejderhâlar cümlesi,

Ecelün kaynağında âhûyimiş.” Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 299.

²⁵ “Bülbüliyem dil-berün, hem güli yâranların

Ol odı ki Rûşen durur k’uğrına hârem çü şem””. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 125.

²⁶ “Bün güninde koçlara ben işem us,

Begisem, hele bu dem dervîşe muş.

Dostlaruma dinçligisem ne aceb?

Düşmenümün cânına teşvîşem uş”. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 300.

vede kişi özünü bilmeli, hatta özünün de özünü idrak etmelidir. Aşk ateşini ciğerden çıkarmamak asıldır. Ciğerdeki yanışlar ve ateşler âşğın süsü hükmündedir.²⁷

2.3. Tanrı-İnsan-Âlem ilişkisi

Allah'a içten yakarışlarda bulunan şair, günahının çokluğundan üzüntüsünü belirtirken, Allah'tan ümit kesmediğini, Allah'tan başkasına iltifat etmediğini söylemektedir. Kendisinden her ne kadar eksik, fazla, iyi ve kötü ameller sadır olsa da kendini yaratanın Allah olduğunu beyan etmektedir. Allah Teâlâ kader okunu kaza yayından çekince başına gelenlere oh dediğini, Hakk'ın kaderine tam bir teslimiyet gösterdiğini dile getirmektedir. Şaire göre Hakk'ın iradesi tecelli etmedikçe hiç kimse nefes dahi alamaz. İlahi aşk ile sarhoş ve ilahi lutfâ mazhar olan, manevî neşe ile hayat bulan canlar nefse uydukları zaman perişan hale gelmekte, sonları berbat olmaktadır. Nefse uyanlar Hakk'ı unutup kendi gerçekliklerinden uzak hale gelmişlerdir. Hakk'ı bulmanın yolu canı nefsin elinden kurtarmaktır. Kâinat Allah'ın güzellikleri ile dolu olduğu halde bizler bu güzelliklerden gafil yaşamaktayız.²⁸

İyş u işret meclisleri kuran, eğlence ve içkiye mağlup olan Kadı Burhaneddin, bu alışkanlıklarından vazgeçemediği için pişmandır. Bu zafiyetinden duyduğu nedameti beyitlerinde şu şekilde dile getirmektedir:

“Bilürsin ki günahum çoh ilâhî,
Ümidüm senden ayruh yok ilâhî.”²⁹

---

²⁷ “Varlığın varlıh değüldür sâyedür;
Bir bir ahvâlün diyeyüm, sayadur
Her zaman yoh sanuları özine,
Var sanuban sad hezâran kayadur.
Varlığın kıla yoh, yohlıhda sen,
K'iki âlemde sana sermâyedür.
Özrünü bil andan özün özini
Zire bilmek dahı pâye pâyedür.
İşk odın dilden giderme iy Habîb
Âşıkâ süz-i ciger pîrâyedür.” Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 240.

²⁸ Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 56.

²⁹ Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 56.

“İnâyetüni ilâhî, kulundan ayırma,
İki cihanda dahı beni hiç kayırma.

Ümid hazretüne tutaram ola makbûl,
Ki dirmeyince adû defterin benüm dirme.

Neyüz, nedenüz ü dünyaya neye geldük,
Canumuza gelemedin ol cihâne aşurma.”³⁰

Şairimiz,

“Gözüme tecelli kıl u yüzünü gör anda;

Irmahda göricek ayı Ferrûh ola fâle.”³¹

beyti ile Hakk’ın âleme tecellisinden bahsetmektedir. Zira âlem mir’ât-ı Hak, yani Hakk’ın aynası olup ilahi güzellikleri aksettirmektedir. Hak Teâlâ, insan ve âlem aynasından kendi güzelliğini seyretmektedir. İlahi güzelliklerin aynada seyredilmesi, ikinci mısradaki ırmak ve ay metaforu ile izah edilmektedir. Irmak göze, ay da yüze benzetilecek olursa ayın ırmağa yansması yüzün göz tarafından seyrine işaret etmektedir.

Dîvân’ın seksen beşinci gazelinde³² güzelin zülfünü tahrik eden rüzgârdan bahseden şair, bu ifadesiyle kâinatın yaratılış hikmetine dikkat çekmektedir.³³ Zira zülûf ile kesret âlemi, hevâ ile aşk, sanem/put ile mecâzî güzellik sembolize edilmektedir. Buna göre, kesret âlemi Hakk’ın türlü tecellileri ile hareket halindedir. Eşyanın yaratılışı hubbî teveccüh ile olmaktadır. Kesret âleminin yaratılışı Mutlak Güzel’in kokusunu yansıtmaktadır. Kesret âlemine takılma tehlikesinden bahseden şair, kesret âlemini gaye değil, vasita olarak görmeyi öngörmektedir.³⁴ Takip eden beyitte “ince bel” ifadesi ile bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

³⁰ Alpaslan, “Giriş”, *Kadı Burhaneddin Divanı’ndan Seçmeler*, xxxvi.

³¹ Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 19.

³² Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 203.

³³ “Hevâ ki şol sanemün zülfini müşevveş ider

Kohusını irürür, bu dimağuma hoş ider.” (Rüzgâr/aşk ki o putun/güzelin saçlarını dağıtır, bu damağıma onun kokusunu getirerek onu hoş eder.)

³⁴ Tarlan, “Kadı Burhaneddin’de Tasavvuf III”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, X, 3.

Bili kılı ne vücûdı ki saldı gâsusına,
Zihî ki kıl yarar, onu özine ohşaş ider.³⁵

“Bel” terimi tasavvufta iki manaya kullanılmaktadır. Birincisi miyan, adl, orta ve incelik dolayısıyla şeriat, ikincisi ulvi ile süfliyi birleştiren tefekkürdeki incelik dolayısıyla tevhid fikri ve bu yolda çok ince tefekkürdür. Kişi kesret âlemine yönelik ince bir tefekkür sergileyince, kesret âlemi gözünün önünde inceldikçe inceliyor ve maddeden soyutlanmaya başlıyor. İnce tefekkür “kıl yarmak” tabiri ile izah ediliyor. Kıl yarmak, yani çok derin düşünmek tabiri ile âlem-i emr ile âlem-i halkı birbirine bağlayan ince tefekküre dikkat çekiliyor. İnce tefekkürle kesret âlemine nazar edenler mâsivâdan sıyrılıp kıl mesabesindeki bele dönüşürler.³⁶ Takip eden beyitte ise Mutlak Güzelliğin bu âlemde güller ve goncalar şeklinde tecelli ettiğinden bahsedilmektedir. Kişi görüntüye değil âleme yansıyan o güzelliğin sahibine bakmalıdır.

Şair vuslat heyecanına bürünmekte, sevgilinin cemalini görmeden ölmek istemediğini belirtmekte, vuslata susamakta, visale ermeden ölmeyi acı son olarak görmektedir.³⁷ Beytin devamında vuslat arzusunu suya benzetmektedir. Su hayatın sembolüdür. Sonsuzluk muştusuna bürünmeyi, âb-ı hayat olarak telakki ettiği vuslat şarabını içmeye bağlı görmektedir.³⁸ Beyitte bahsedilen zülfün karanlığı madde ve dünya ihtirasıdır. Âb-ı hayat zulumâtı geçtikten sonra elde edilen bir nimettir. Kesret âleminin karanlıklarından kurtulanlar vahdet dünyasının aydınlığına ererler. İlahi nura gark olanlar âb-ı hayat nimetine nail olurlar. Şair, “Dün gece rüyada seni benimle gördüm, bu rüyanın tabirini sorayım da öyle öleyim” diyerek konuyu daha anlaşılır kılmaya çalışmaktadır. Zira tasavvufta rüya, âlem-i mânâ anlamına gelmektedir. Tasavvufî anlam boyutuyla ifade edecek olursak şair burada, “mana âleminde ben seni be-

³⁵ Kıl gibi ince olan beli hangi varlığı saçına saldı ise o derece kıl yarıcıdır (incelticidir) ki onu (o varlığı) nihayet kendine benzetir. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 203.

³⁶ Tarlan, “Kadı Burhaneddin’de Tasavvuf III”, X, 3-4.

³⁷ “Şâhâ sinün cemâlünü göreyim andan öleyim
Susamışam visâlüne ireyüm andan öleyim.” Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 136.

³⁸ “Bunca zaman lebüniçün saçun karagusındayam
Âb-ı hayat kanda dur sorayum andan öleyim.”

nim ile vahdet halinde gördüm” demek istemektedir. Rüyanın tabiri onun tahakkuku anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mana aleminde Hak ile vahdet yaşamadan ölmeyi istememektedir.³⁹ İlk üç beyitte maddi veya manevî ruhta şekillenen bir güzele hitap eden şair, meftun olduğu güzelin aşkını dilediğinden beri ona eremediğini, yaşadığı buhranlı atmosferi dile getiriyor. Dördüncü beyitte⁴⁰ ise güzelin aşkına bezm-i ezelde vurulduğunu dile getirmektedir. Madde ve anâsır âlemine intikal etmeden önce ruhunun Hak ile vahdet yaşadığını ve aşk şarabını elest bezminde yudumladığını belirtiyor. Elest bezminde meftun olunan aşk ise mecâzî değil hakiki aşktır.⁴¹

2.4. Aşkî Şiar Edinmek

Divan’ın ikinci gazelinde aşkın hamlesinden bahsedilmektedir. Söze aşkın hamlesinin hangi gönüllere yönelik olduğu ile başlanmaktadır.⁴² Şairimize göre aşkın hamlesi, istidadı olan gönüllerdir. Bu gönüller yanıktır, aşkın tesiri ile inlemektedir. Yanık gönül, mecâzî aşka düşüp onun ıstırabını çeken ve güzelliği görüp ona bağlanabilen gönül demektir. İkinci beyitte⁴³ yanık gönüllerin tutulduğu bu aşkın insanda maddeyi ve madde bağımlılığını yok eden bir aşk olduğundan bahsedilmektedir. Madde meylinin azalması yüzün sararmasına ve kanlı gözyaşının akmasına yol açar. Yüzün sararması ve kanlı gözyaşının akması, hakiki aşka yönelmenin alametidir. Üçüncü beyitte⁴⁴ fenâ fillahın sembolü leb/dudaktan bahsetmektedir. Maddeyi ve kanı emdiği için leb, kırmızı

³⁹ Tarlan, “Kadı Burhaneddin’de Tasavvuf IV”, XI, 22.

⁴⁰ “Bezm-i ezelden ireli cânuma ışkı hüsninün İremedüm varamadum ireyim andan öleyim.”

⁴¹ Tarlan, “Kadı Burhaneddin’de Tasavvuf IV”, XI, 23.

⁴² “Sühte gönüllere kıldı yine cân ‘ışk
Ey niçe âşıkları kıldı yibne zâr ‘ışk.” (Aşk yine yanmış gönüllere seslendi, yine âşıkları aşk nasıl inletti.)

⁴³ “Kıldı yanahlarımı cümle muasfer, meger
Anun için eyledi cedveli ber-kâr ışk.” (Bu aşk yanaklarımı tamamen sarıya boyadı. Galiba bu neticeye vasil olmak için ırmağı faaliyete geçirdi.)

⁴⁴ “Gerçi ki mahmûr ider lebleriyile canı
Şükr ana ki gözlerin eyledi hammâr-ı ‘ışk.” (Her ne kadar dudakları ile canı mahmur/bitap hale getiriyorsa da aşkın onun gözlerini bir aşk satıcısı haline getirmesi çok şayan-ı teşekkürdür.)

ve lâl rengindedir. Maddeyi ve canı bîtap haline getiren lebi kamçıl原因an unsur gözlerdir.⁴⁵

Şair kendisinin mecâzî aşk uğruna yanıp tutuştuğundan bahsetmektedir. Mecâzî aşkın adresi olan madde ve kesretin küfür olduğunun bilincindedir. Kesrete duyulan bu mecâzî aşkın aynı zamanda kişiyi hakiki aşka götürdüğünü beyan etmektedir. Kesrete meylin yanlış olduğu bilincinde olan şair, kendisini bu aşka düşürenin göz olduğunu ve beline bir kara zünnar bağladığını söylemektedir.⁴⁶ Tutulduğu aşkın mecâzî aşk olduğundan bahseden şair, iç hâlini bize açmakta ve bundan rahatsızlık duyduğunu belirtmekte ve teselli bulmaya çalışmaktadır.⁴⁷

Aşk hastaya şifa, ahde vefa, meclise sefa ve dikenlere gül bahşeden bir iksirdir.⁴⁸ İnsanın gönül derdine akıl ilacı cevap vermez. Gönül derdi aklın tedavi edeceği bir durum değildir. Gönül derdinin devası aşk ilemdir. Akıl maddî âlemin dahilinde hareket eder. Aklın tedavisi bedensel hastalıklar içindir. Aşk derdi derûnî ve manevî bir haldir. Kalb tedavisi manevî ve psikolojik bir hâl olan aşk ile tedavi edilebilir.⁴⁹

Sonuç olarak, Kadı Burhaneddin'e göre aşka tutulan kişi kendinden geçer. Öyle ki aşk, müftüleri medreseden, sûfileri dergâhtan ve keşişleri kiliselerden koparır. Aşk sahibinin gönlünü yerinden, canını teninden, aklını başından ve gözünü istikametinden alıverir.⁵⁰ Aşk, gönül şehrinde ün salmış bir cevherdir. En değersiz hizmetçileri de Ay, Müşteri ve Zühre yıldızlarıdır.⁵¹ Aşk yoluna sülûk eden kişinin, kendi gönlünün isteğini ve

⁴⁵ Ali Nihad Tarlan, "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf (İkinci Gazelinin Şerhi)", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IX (1959), 28-29.

⁴⁶ "Küfrini gîsûsının cânımız iman bilür
Bağlayalı belüme bir kara zünnâr 'ışk." (Aşk belime bir kara zünnar bağladığından beri zülfünün küfrünü canımız iman telakki eder.

⁴⁷ Tarlan, "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf", IX, 30.

⁴⁸ "Hasteye olan şifâ, ahbine kılan vefâ
Meclis içinde safâ, gül bitiren hâr ışk." Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 86.

⁴⁹ "Bu derdümün devâsına akli demez ilâc
Benzer bu derde ki gerek olur devâ-yı ışk." Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 90.

⁵⁰ Müftüleri medreseden zâhidleri savmâadan
Keşişi hem keşiş ile kilisâsından iledür. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 233.

⁵¹ Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 236.

dileğini terk etmesi gerekir. Bir şey isteme iddiasında bulunan kişinin aşktan nasibi yoktur. Âşığın aşk yolunda önünde çıkacak müşküllere katlanması gerekmektedir.⁵² Âşığın yazısı/kaderi sevgilisine tabidir. Sadece kendi için nasip dileyen nasipsizdir.⁵³

Sevgilisinin dudağına âb-ı hayatın bile susadığından bahseden şair, tasavvufî açıdan binlerce canın manevî feyze, vahdet neşesine, ilahi aşka, tasavvufî irfana, manevî cezbe ve ledünnî bilgiye doymadığını dile getirmektedir.⁵⁴

Tasavvufî anlamdaki kelâm, feyz ve fenâ fillah duygusunu dudağa benzeten şair, fena fillah sırrına erdikçe elest bezmini idrak edebileceğini beyan kılmaktadır.⁵⁵

SONUÇ

Kadı Burhaneddin siyasî ve askerî kimliğinin yanısıra edebî kişiliğiyle de dikkat çeken bir isimdir. Kısa süreli hayatında önemli başarıların altına imza atan Kadı Burhaneddin Divanındaki şiirlerle Çağatay Türkçesinin Anadolu'daki güçlü takipçisi olarak saygınlık kazanmıştır. Kullandığı edebî sanatlar, benimsediği güçlü üslupla dikkatleri üzerine çeken Kadı Burhaneddin bilinenin aksine şiirlerinde sadece dünyevî temaları, işret ve eğlence âlemlerini remzeden bir şair değildir. Şiirlerinde kullandığı mecazî kelimelerle yer yer ilahi aşkı terennüm eden beyitleri de azımsanamayacak düzeydedir.

Divanında kullandığı kavramların mecazi anlamlarını sunduğumuz makalede Kadı Burhaneddin'in Divanı dikkatlice okunduğunda içli bir şair olduğunu müşahade etmekteyiz. Sadreddin Konevî'nin kabrine gönderdiği kilimi, Konevî'nin *Fukûk*'unu okuduktan sonra İbnü'l-Arabî'nin varlık felsefesine ilgi duyması, *İksîru'l-İbâdât*'ta ibadetlerin tasavvufî yo-

⁵² Işkdur terk-i irâdet kim ki bu yola gire

Ger irâdet da'visin kılur ise bî-zehredür. Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 236.

⁵³ Bk. Kadı Burhaneddin, *Divandan Seçmeler*, 236.

⁵⁴ İy senün tutağuna Çeşme-i Hayvan teşne

Nice candur tutağun ki ana bin can teşne. Bk. *Divandan Seçmeler*, 29.

⁵⁵ Lebünden ben umaram ki emerseme/İrişem lezzet-i câm-ı eletse. Bk. *Divandan Seçmeler*, 35.

rumunu ortaya koyması Kadı Burhaneddin'in tasavvufi düşünceden hiç de uzak kalmadığını göstermektedir.

İnsanın yaratılışına ve ontolojik yapısına ilişkin yaklaşımları, insan-Allah ilişkisi bağlamında esmâ ve zât tecellisinin mahiyetini ifade etmesi Ekberî geleneğe ilgi duyduğunu göstermektedir. Varlık mertebelerini izah ederken Mutlak Varlık ve mümkün varlık arasında hakikatü'l-hakâikten bahsetmesi, Hakikat-i Muhammediyyeyi feyz-i akdes olarak görüp ilk tecelli olarak görmesi varlık meselesine yönelik kelâmî ve felsefî yaklaşımdan çok tasavvufî bakış açısını sergilediğini göstermektedir. Onun varlık tasavvurunda rahmet anlayışı başat rol oynamakta, varlığı asıl ademi arızî olarak görmektedir. Eşyanın herbirini ilahi isimlerin birer tecellileri olarak görmekte, eşyanın suretlerini değil hakikatlerini gündeme taşımakta, eşyada ilahi güzellikleri müşahede etmenin önemine vurgu yapmaktadır.

Kadı Burhaneddin'in düşünce dünyasında ilimden çok irfan anlayışı önem taşımaktadır. İlm-i ledün ve ilm-i batın ile eşyanın künhüne vakıf olmanın çabasını gütmektedir. Muhabbetin marifetle elde edilebileceğini öngörmektedir. Gönlü Hakk'ın tecelli ettiği yer olarak görmekte, gönlün tasfiyesini önemsemekte, gönlün ilahi hakikatleri temaşa etmesini istemektedir. Gönlün Yâr ile hemdem, ağyardan azade olmasını, gönlü her türlü kayıtlardan koparmayı hedeflemektedir.

Genç hükümdar olarak zaferden zafere koşmasına, dünyanın alayişini görmesine ve eğlence meclislerinin uzak yeri haline getirmesine rağmen Kadı Burhaneddin, Divanı'nda bir sûfi gibi zâhidâne tavır sergilemekte, dünyanın geçiciliğinden ve insafsızlığından bahsetmektedir. Dünyalık beklentisinde olmadığını, ebedi huzura kavuşmak istediğini, dostlarla hoşnut yaşamayı arzuladığını belirtmektedir. Dünyanın aldatıcılığından, maddenin soğukluğundan, nefsin zorbalığından, menfaatperestlerin girdabından bahsetmektedir.

Düşünce dünyasının merkezine aşkı yerleştiren Kadı Burhaneddin, telvin halindeki tavrıyla halden hale geçmekte, sevdasını dile getirmektedir. Aşkın çetin bir yol olduğunu, herkesin âşıklık sanatını gerçekleştire-

remeyeceğini belirtmektedir. Aşkın erdiriciliğine, kişinin aşkla kemalat sağlayacağına dikkat çekmektedir.

Özetle Kadı Burhaneddin bir sûfî değildir ama tasavvuf atmosferinde yetişmiş, tasavvufî söylemi içselleştirmemiş, Ekberi gelenekten beslenmiş bir şairdir. Kul olarak Hakk'ı tanımanın derdine düşmüş, gönlündeki Allah aşkını nazma dökmüş, manzumelerinde mecazî de olsa ilahi aşkı terennüm etmiştir.

KAYNAKÇA

- Alpaslan, Ali. "Giriş", *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*. I- XXXIX. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1977.
- Kadı Burhaneddin. *Kadı Burhaneddin Divanı'ndan Seçmeler*. haz. Ali Alpaslan. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1977.
- Levend, Âgâh Sırrı. *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.
- Tarlan, Ali Nihad. "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf (İkinci Gazelinin Şerhi)". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 9 (1959): 27-32.
- Tarlan, Ali Nihad. "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf III". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 10 (1960): 1-4.
- Tarlan, Ali Nihad. "Kadı Burhaneddin'de Tasavvuf IV". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 11 (1961): 19-24.
- Yıldız, Âlim. *Sivaslı Şairler Antolojisi*. İstanbul: Sivaslılar Vakfı, 2003.